

ТРАПЕЗА У РОДИЛЬНІЙ ОБРЯДОВСТІ УКРАЇНЦІВ ПІВДЕННО-ЗАХІДНОГО ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНОГО РЕГІОНУ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПЕРША ПОЛОВИНА ХХ СТ.)

Надія БОЙКО

Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра етнології

У запропонованій статті показано важливість обрядової гостини у родильній обрядовості українців. Під трапезою автор розуміє два ритуальних пригощання представників громади: “родини” та “хрестини”. На основі етнографічних джерел та даних історичної науки показано перебіг обох гостин, а також доведено, що трапеза у родильній обрядовості належить до ритуалів, які сприяли входженню немовляти до громади.

Ключові слова: українці, Південно-Західного історико-етнографічного регіон, трапеза, хрестини, немовля, громада.

Щоб новонароджене маля стало повноцінним членом громади, потрібно було забезпечити виконання ряду чітко визначених і загальноприйнятих звичаїв та обрядів. Серед ритуалів, які сприяли входженню немовляти в сільський колектив, важливу роль виконувала трапеза. У родильній обрядовості українців Південно-Західного історико-етнографічного регіону наприкінці ХІХ – у першій половині ХХ ст. простежуються два ритуальних пригощання представників громади: після народження немовляти та після його хрещення.

Дізнавшись про появу на світ дитинки, родичі, сусіди намагалися допомогти породіллі. Тому вони приносили у дім новонародженого різноманітні харчі та страви. У першому обрядовому відвідуванні породіллі простежується не лише раціональний, а й символічний характер з важливим соціальним значенням. Цей звичай означав перший етап прийняття новонародженого до громади. Відвідуючи породіллю, люди відповідним способом визнавали появу на світ маляти, а страви і харчі, які вони приносили з собою, призначалися не лише для матері, а й для новонародженого, і виступали, очевидно, дарами (“привітанням”) для нього. Отже, це вже був перший крок до прийняття немовляти до громади.

Звичай відвідування породіллі побутував скрізь на території Південно-Західного історико-етнографічного регіону відзначався однаковим сценарієм розвитку подій, за винятком окремих локальних елементів, які не змінювали його значення.

Перше обрядове відвідування породіллі на зазначеній території мало назву “родини”¹. Крім того, на Холмщині його ще називали “одвідками”², на Волині – “народинами”³, на Лемківщині – “радосником” (гостина після першого купання немовляти)⁴, на Гуцульщині – “іти до гнилої колоди відвідати її”⁵.

Відвідування породіллі і новонародженого відбувалося за власною ініціативою членів громади. На відміну від хрестин, ніякого спеціального запрошення з боку господарів не було⁶. Тому за часом і протяжністю відвідини могли бути різними. Подекуди люди домовлялися між собою і йшли до породіллі одночасно: у день народження дитини чи через два–три дні (Холмщина, порубіжжя Волині і Поділля, Поділля, Покуття, Опілля)⁷. Водночас поширеними були й довші терміни провідування. Так, у Карпатах вони могли тривати від 2–3 днів до 2–3 тижнів⁸. На декілька днів розтягувалися відвідини і на Волині: “Як стануть іти... Хтось сьогодні прийшов, хтось завтра прийшов. Той сьогодні прийшов зрання, а той прийшов з гобіда”⁹.

Згідно з народними уявленнями, провідувати породіллю мали право лише жінки, причому заміжні: сусіди, родичі, знайомі¹⁰. Водночас подекуди таким правом наділялися дівчата і діти (Лемківщина, Опілля)¹¹. Заборонялося відвідувати породіллю чоловікам (заборона не поширювалася у гуцулів¹²), а також “нечистим” жінкам, вагітним¹³.

Зайшовши вперше до хати, де було новонароджене дитя, гості могли вітатися по-різному. Крім звичного привітання, відвідувачі вітали господарів дому переважно з появою на світ дитини, бажали їй здоров’я та щастя¹⁴: “Гості входять до хати [...], звертаються до присутніх: “Віншую вас на щісте, на здоров’я, з животом, чи з сином, чи з донькою, а поліжницю аби Пан Бог привів до першого здоров’я”. – Відповідь: “Дякую, дай вам Боже здоров’ячко!”¹⁵ На Поділлі, прийшовши до хати, гість промовляв: “Нівроку” і дивився на кінчики своїх нігтів чи у стелю. Відповідним способом намагалися попередити зурочення новонародженого¹⁶.

Як уже зазначалося, відвідувачі обов’язково мали щось із собою принести. Насамперед це були харчі або вже приготовлені страви. Важливість звичаю приношення гостями дарів підтверджує цікавий комплекс заходів, що побутував на Гуцульщині, у тому випадку, якщо гості не приносили нічого. Зокрема, у такому разі їх “фантували” (прагнучи згодом отримати відкуп): “В мушін берут крисаню, а в челіди запаску. Але це на жарт, бо кожний даст откуп и фант вертают”¹⁷.

Продукти та страви, які приносили гості, на різних територіях були різними і залежали від традиційної кухні того чи іншого етнографічного району. На теренах історико-етнографічної Волині несли пироги, млинці, яйця, вареники¹⁸, Холмщини – цукор, хліб, пироги, вареники, книші¹⁹, Поділля – пиріжки, калачі, мед, крупу²⁰, Покуття – молоко, кашу, картоплю²¹, Опілля – цукор²², Гуцульщини – цукор, солонину, масло, бриндзу²³. Отже, на рівнинних територіях, крім меду (цукру), такими продуктами були переважно мучні вироби, у Карпатах – продукти і страви тваринного походження. Інакше кажучи, перелік зазначених продуктів відображав особливості господарювання на тій чи іншій території. Дослідниця Уляна Мовна стверджує: мед мав сприяти набуттю новонародженим тих рис, які були характерні для громади, членом якої він мав стати, загалом. Іншими словами, “мед виконував функцію соціалізації (соціальної адаптації)”²⁴.

Наукове зацікавлення викликає питання про те, чи робили для відвідувачів породіллі гостину. Етнолог Наталя Гаврилюк стверджувала, що у тих місцевостях Поділля і Волині, які вона досліджувала, відвідування породіллі та справляння гостини з нагоди народження дитини злилися в один звичай (на відміну від Полісся, де вони існували як два самостійні звичаї). Тобто словосполучення “йти навідатися до породіллі” і “йти на родини” вживалися як синоніми. І лише на південному заході Поділля відвідування і родини залишалися незалежними явищами²⁵. З джерел і літератури, які опрацьовано, випливає, що злиття звичаїв провідування породіллі і справляння з приводу народження немовлятка гостини в один день було характерним для теренів усього Південно-Західного історико-етнографічного регіону. Водночас слід зазначити, що в домі господарів не робили гучної забави. Це радше було пригощання гостей, причому часто тими ж харчами чи стравами, які вони самі й приносили²⁶. Тоді ще мати лежала на ліжку, завішеному переважно ліжниками²⁷. На Покутті гості, відхиливши заслону, давали їй дари на ліжку, за що породілля пригощала їх горілкою²⁸. Винятком, мабуть, виступають терени Буковини, де, як стверджував Григорій Купчанко, внаслідок справляння гучної забави і надмірного вживання породіллем алкоголю були випадки смерті останньої²⁹.

Щодо батька дитини, то під час відвідин він не мав бути у хаті. Якщо ж чоловік опинявся у помешканні, то його або виганяли, або заставляли прислужувати жінкам. Це ще раз підтверджує заборону йти на “родини” чоловікам³⁰.

Отже, звичай провідування породіллі і немовлятка був поширений на всій території Південно-Західного історико-етнографічного регіону. Право й обов’язок відвідування хати, де з’явилася на світ дитина, належали здебільшого виключно жінкам. Всі вони одночасно (домовившись наперед) або по одній приходили до породіллі і приносили їй щось із харчів чи страв: здебільшого це були мучні страви та мед/цукор. Гостей натомість пригощали продуктами, які вони самі приносили. Виходячи з того, що гостини як такої не робили, дослідниця Валентина Борисенко основною метою описаного звичаю визначила засвідчення радості з приводу народження дитини, обдарування гостинцями матері та маляти³¹. Подібної думки дотримувалася і Н. Гаврилюк, яка, крім того, дещо наголосила на бажанні гостей, вітаючи породіллю, засвідчити свою увагу до самого факту народження дитини³².

На наше переконання, у відповідному звичаї тісно переплелися дві головні мети: 1) привітати породіллю з народженням дитини і сприяти її швидкому одужанню (для цього гості, власне, і приносили страви та харчі); 2) засвідчити свою увагу до немовляти, зацікавленість ним, визнати його появу на світ. Своєю чергою, це був перший крок до прийняття новонародженого у громаду. Адже того, кого не існує, не можливо нікуди прийняти, а живий має повне право претендувати на прийняття його до громади. Отже, звичай відвідування породіллі (зокрема її дому) є першим етапом прийняття немовляти у свою спільноту.

Після хрещення дитини в хаті щасливих батьків справляли гостину, що характерно для всіх теренів Південно-Західного історико-етнографічного регіону, України загалом. Згідно з даними опрацьованих нами джерел та літератури, можна виділити два погляди щодо значення цього звичаю. Одні дослідники вважають, що гостину справляли з нагоди хрещення дитини³³, інші з них вважають її важливим актом введення новонародженого у громаду³⁴. Автор запропонованої статті дотримується другого твердження.

Гостину, яка відбувалася після хрещення немовляти, найчастіше називали “хрестинами” (“христинами”)³⁵. На Гуцульщині побутовала назва “ирщине” (“иршенє”, “ирщенє”)³⁶. Ця назва вживалася переважно на означення святкування, яке відбувалося того ж дня, коли хрестили дитину. Водночас подекуди була поширена традиція справляння двох гостин. Першу з них робили в день хрещення (символічне пригостання кумів), другу гостину – через певний період часу (гучнішу, багатшу). Як стверджує дослідниця Стефанія Гвоздевич, традиція повторної трапези була поширена майже на всій території України³⁷. Щоправда, для такої гостини були характерні різні назви у різних етнографічних районах: “куми” (порубіжжя Гуцульщини і Бойківщини), “похрестини”, “народини”, “колачини” (Гуцульщина, Буковина), “родовини”, “народовими” (Лемківщина)³⁸. Повторну гостину могли справляти у різний час: на теренах Лемківщини – через тиждень³⁹, Гуцульщини – після виводу породіллі⁴⁰, порубіжжя Бойківщини і Гуцульщини – навіть і через рік: “Куми вже роблять і в два роки, і в три. Декотрий ‘азда робить двоїм-троїм дітям куми, це вже загальні”⁴¹. Це автоматично регламентувало нижню межу “кумів” – після виводу.

Водночас нез’ясованим залишається питання про те, чи гостина, яку справляли через досить тривалий (від тижня і більше) період часу після хрещення, була повторною, а чи вона була єдиною і справляли її лише тоді, якщо відразу після хрещення дитини не пригостали. На нашу думку, слід говорити не про повторну, а про перенесену на деякий (визначений або ні) період часу гостину. Відповідно, якщо справляли хрестини в день хрещення дитини, то згодом повторної гостини вже не робили. Проте часто рідні (не маючи змоги чи піклуючись про здоров’я немовлятка і породіллі) відразу після хрещення лише символічно пригостали кумів, а вже потім скликали родичів, знайомих і справляли більш гучну забаву: “Коли хочуть, то роблять [гостину], як рік мине, а хто хоче, колись робили такі великі, як то називалися “куми”. А хрестини, то в нас кажут нанашко та й нанашка – то їх погостять, та й всьо. Бо мама ще не в силі готовити. А куми робили тоді, коли могли, коли мали гроші”⁴². Хоча на пограниччі Бойківщини і Гуцульщини чітко визначеного часу справляння гостини не було, зацікавлення викликає заборона робити її тоді, коли породілля є “нечистою”⁴³.

Отже, зазначені функції, якими наділялася гостина, були однаковими, незважаючи на час її проведення. Саме тому далі в нашій роботі хрестини ототожнюються з масштабною гостиною.

На відміну від “родин”, на які люди приходили з власної ініціативи, на хрестини гостей запрошували господарі. Кількість гостей могла бути різною: від 5–6 (без кумів) (пограниччя Бойківщини і Гуцульщини) до 30–50, іноді навіть понад 100 (Лемківщина) осіб⁴⁴. На гостині могла бути присутньою і вагітна жінка, але їй відводилося спеціальне місце: “Десь на крайчику сісти; за першим столом не сидати, а за другим, бо вона “важка”, – важке життя [у маляти] буде”⁴⁵. Почесними гостями на хрестинах були куми і баба-повитуха, які вважалися старшими і сиділи на покуті⁴⁶.

На хрестини, як і під час відвідування породіллі, гості не приходили з порожніми руками, а приносили подарунки немовляті, породіллі, бабі-повитусі. Здебільшого це були гроші і ті ж харчі та страви, що і на “родинах”. Могло бути щось з одягу. Волиняни приносили пироги, налисники, кашу⁴⁷, подоляни – полотно, рушники, продукти⁴⁸, покутяни – калачі, квасолу, горох, біб, яйця, сир, сіль, хліб⁴⁹, гуцули – перемітки, полотно, хліб, зерно, яйця, масло, калачі, дехто – крижму, голубці, кашу, варені пироги⁵⁰, лемки — “народове”: харчі та пляшку горілки у кошику, який був зав’язаний у червону плахту⁵¹.

Подарунки гості могли вручати породіллі в різний час, зокрема і перед початком гостини. Вручаючи їх, бажали щастя, здоров’я: “Проше, на шо витекаємо, дай вам Боже шестя, здоров’я и на многа літ з помичьов” (Гуцульщина)⁵². І все ж обдаровували найчастіше наприкінці гостини, причому не як побіжний, другорядний елемент, а з дотриманням найрізноманітніших ритуалів, поширених у тому чи іншому етнографічному районі Південно-Західного історико-етнографічного регіону. Це свідчить, що звичай обдаровування (причому часто взаємного) займав важливе місце на гостині в честь новонародженого.

Подекуди обдаровування відбувалося за безпосередньою участю маляти. На Поділлі баба-повитуха клала його на подушку чи кожух, що знаходилися на столі. Гості кидали туди гроші й одночасно давали подарунки для породіллі (полотно, рушники, продукти)⁵³. Подібний перебіг подій відбувався і на Покутті. Щоправда тут дитину клала на подушку кума. Вона ж разом з іншою кумою, яка мала в руці тарілку, підходила до кожного з гостей “на привітання за дарунками”. Дію супроводжувала пісня:

А в мижи, в мижи (межі) – сам Господь лижи,
А в другій лижи – свята Причиста,
Та ни Причиста – лиш свята людинка,
Та ни людинка – лиш наші фіїнка (хрестничка)⁵⁴.

Після цього влаштовувалося обдаровування баби-повитухи, яка “продавала” гостям “квітки” (Покуття) чи калачі з увіткненими в них букетиками (Поділля)⁵⁵. Аналогічно обдаровування відбувалося наприкінці хрестин також на Волині та Холмщині, де воно виступало невід’ємним елементом “обряду квітки” (див. нижче). На Лемківщині обдаровування відбувалося дещо інакше: кожен з гостей мав кинути гроші на тарілку з хлібом, яку почергово передавали один одному. Після цього зібрані гроші і хліб висипали господареві у його капелюх⁵⁶.

Якщо ж хтось нічого не приносив із собою, то з нього знімали який-небудь елемент одягу. Через певний період часу така людина мала забрати свою річ, зробивши натомість подарунок для породіллі, немовлятка чи баби-повитухи (Гуцульщина)⁵⁷. Аналогічний звичай був, як уже зазначалося, і під час відвідування породіллі.

Щодо присутності на хрестинах породіллі, то інформація є суперечливою. Вважаємо: у досліджуваній період матері заборонялося бути присутньою, принаймні сидіти разом з гостями за столом. Дослідниця Марія Маєрчик визначила табу на спільну трапезу породіллі та гостей як одну з особливостей поведінки переходових осіб, до яких та належала⁵⁸. Під час гостини мати сиділа з дитиною на ліжку, часто за заслоною⁵⁹. Водночас припускаємо: якщо хрестини справлялися після виводу (церковного очищення) породіллі, то цієї заборони не дотримувалися.

Важливим елементом гостини був спеціально підготовлений святковий стіл. Кількість та різноманіття страв на ньому в різних етнографічних районах були різними. Їх опис та рецепти надзвичайно цікаві, але їх опис виходить за рамки нашого дослідження. Тому обмежимося лише переліком страв, які подавали на хрестинах. Водночас дещо докладніше зупинимося на окремих з них, які, на наше переконання, мали особливе символічне значення під час справляння трапези.

На теренах Холмщини і Підляшшя готували драглі (холодець), гречану кашу, гречаний або вівсяний кисіль, м'ясну "мачанку", сир тощо⁶⁰. У південній частині Лемківщини традиційними стравами на хрестинах були сир, "мачанка", "куроча полівка" (юшка), м'ясо, "колаци". З напоїв подавали горілку і вино⁶¹. На Гуцульщині гостей пригощали "драглями", балабушками, "молочною" кашею, пирогами, горілкою, пивом, вином⁶², на Покутті – м'ясом, розтертою "фасолею", капустою, перемашеною олією, кашею, голубцями⁶³. На Опіллі подають пироги, сир, кашу (пшоняну, рисову), печеню, підливку, юшку, м'ясо, "бі'ос" (буряки), голубці, "бабу"⁶⁴. Респонденти порубіжжя Бойківщини і Гуцульщини найчастіше згадували п'ять страв: холодець, голубці, юшку (на свинині), бульбу ("нерувку"), кашу, подекуди "бабу"⁶⁵: "Перша страва – то був холодець, голубці, потому вже юшка, потому – каша, щоб з-за стола виганяла"⁶⁶.

Найважливіше символічне значення мали дві страви: каша і "баба" (печиво). Як ритуальна страва каша побутувала, як уже зазначалося на теренах Холмщини, Покуття, Гуцульщини, Опілля, на пограниччі Бойківщини і Гуцульщини. Хоча тут не виявлено випадків розбивання горщика з кашею (характерного для Полісся звичаю⁶⁷), каша ця не була звичайною. Її спеціально приносила баба-повитуха⁶⁸, яку готувала з гречки, пшона, рису, причому обов'язково густою та солодкою: "З пшона [каша була]. Пшоно товкли в ступі. Воно висохло, впихаєте, роб'ють сі такі жовтенькі зернятка, тоді обпалюють так чи в мисці, чи в чім, а відтак візьмеш вареницю файно та й вариш кашу на воді. Так доливаєте молока, додаєте цукру"⁶⁹. Важливо, що кашу подавали наприкінці гостини⁷⁰.

Наукове зацікавлення викликає ще одна ритуальна страва – так звані “баби”. Як вид страви (печива) вона побутувала не лише на території України, а й у росіян, білорусів, поляків, чехів, словаків, сербів, хорватів, нижніх дужичан, болгар, тобто майже в усіх слов’ян⁷¹. Дослідник Борис Грінченко всі страви, означені словом “баба”, поділив на три групи: 1) печена страва з кукурудзяної муки, солонини, масла, яєць; 2) пісна страва з пшеничного тіста, риби, конопляного масла; 3) рід паски⁷².

На теренах Гуцульщини “бабою” називали переважно великоднє печиво, здобний або неорнаментований хліб, а також книші, Бойківщини – освячену паску⁷³. На порубіжжі Бойківщини і Гуцульщини “бабою” називали обрядову страву, яку випікали спеціально з нагоди справляння обіду на честь новонародженого. Цю страву пекли з муки, але це не був хліб: “Чось казали, що “баба”. Теперка каже сі, що плячок, а колись – “баба”. На такій блесі пекли, на такій “катерні” (скатертині. – *Н. Б.*), щоб її не замастити, клали такий папір і на него – “бабу”. Кроїли на стіл, кожному по кусочку було”⁷⁴. Процитована інформація, на нашу думку, вказує на важливу роль присутності на гостині баби-повитухи. Можливо, згадані “баби” в минулому повинна була випікати саме вона. Якщо це припущення правильне, то приготування на хрестини каші чи “баби” – це дві різні традиції. На гостині була одна з цих страв. Дослідник Ян Бистронь вважає, що ритуальне печиво, яке випікали спеціально з нагоди хрестин (у нашому випадку – “бабу”), та каша символізували новонародженого. А те, що ці страви повинен був скуштувати кожен із гостей по кусочку, означало прийняття дитини у спільноту, громаду⁷⁵.

Наукове зацікавлення викликає так званий “обряд квітки”, який виконувався наприкінці гостини в честь новонародженого. Ареал його поширення досить значний: від Західного і Середнього Полісся на півночі до центральної Херсонщини на півдні; від ріки Збруча на заході до Правобережного Подніпров’я на сході (за винятком середньодніпровських районів)⁷⁶. У межах Південно-Західного історико-етнографічного регіону він побутував на більшості теренів Волині та Поділля, а також Холмщини та Покуття⁷⁷. На теренах кожного з цих етнографічних районів обряд квітки мав свої локальні особливості.

Головну роль в обряді виконувала баба-бранка. Якщо ж породілля (жінка) народжувала в родильному будинку, то основними дійовими особами могли виступати баби немовлятка⁷⁸. На Волині наприкінці гостини баба починала продавати кожному гостеві “квітки” – власноручно виготовлені букетики. Влітку вони були дуже гарні, мальовничі. Взимку ж їх виготовляли із засушених васильків, туї, сосни. Букетиків мала бути така кількість, щоб вистачило для кожного гостя. Поклавши “квітку” і склянку (чарку) горілки на тарілку (могло бути два букетики і одна склянка чи навпаки), баба підходила до кожного гостя, передусім до кумів. найкращі букетики несла. Підійшовши до куми, баба вмокала “квіточку” у склянку з горілкою і кропила її, примовляючи: “Щоб з неділі до неділі, щоби ти була у цьому ділі”. Після цього кума (попередньо вставши з-за

столу) випивала горілку зі склянки (могла робити лише ковток) і кидала на тарілку гроші (“на квітку”, “на мило”) та давала новонародженому подарунки. Таким способом баба мала обійти всіх гостей, а зібрані грошу віддавала породіллі; вони призначалися для дитини. Отримавши “квіточку”, кожен мав якомога скоріше запахати її стебельцями в крайчик хліба. Вірили: чим швидше це зробити, тим швидше дитина почне ходити: “А квітку в хліб саджали. Лушпатка (горбушка, цілушка. – *Н. Б.*) хліба врізана і встромляють [квітку], щоб вона стояла, щоб скоро дитина ходила”⁷⁹. Після цього гості розходилися і кожен із присутніх брав з собою куплену квітку. Букетик зберігали, почепивши, наприклад, за образ. Вірили також, що він приносить щастя. Тому дехто носив квітку усюди з собою: “Я її (квіточку. – *Н. Б.*) храню. Якщо я їду десь на базар чи щось продавати, чи щось купляти, чи десь треба мені до якогось начальства добитися, то я ї з собою везу [...]. Це я була на хрестинах, і це в цих людей перша дівчинка. З хлопчика не береться. То я собі її (квіточку. – *Н. Б.*) в сумку кину, да й їду на базар...”⁸⁰. На Волині після хрестин баба, яка продавала квітки, гості (переважно чоловіки) садили на воза і везли до магазину. Тут баба, купивши за свої гроші горілку чи вино, мала пригостити їх. На цьому обряд квітки, а відповідно і гостина на честь новонародженого завершувалися⁸¹.

На теренах Поділля обрядову квітку доповнював калач – кругла плетена булочка завбільшки з кулак⁸². Баба продавала букетик, який був уже запаханий у калач. Вірили: якщо квітка стоятиме рівно, то дитина до року ходитиме⁸³. Подекуди квітку і калачі гостям подавали окремо. Але отримавши їх, кожен із присутніх мав якомога швидше увіткнути букетик у калач, “щоб дитина стояла і в’язи тримала”⁸⁴.

На пограниччі Бойківщини й Опілля ритуальним предметом-символом слугувала цілушка хліба, а якщо немовля було первістком – то калач. Цілушку хліба разом зі склянкою горілки баба-пупорізка також клала на тарілку і підносила до кожного з гостей, почавши з кумів. Як і на Волині та Поділлі, присутні теж кидали на тарілку гроші⁸⁵.

Отже, головними предметами-символами на хрестинах у зазначених етнографічних районах виступали “квітка” та калач (чи крайчик хліба). Можна погодитися з думкою дослідниці Н. Гаврилюк, що вони наділялися надприродною силою і мали сприяти багатодітності, здоров’ю, красі, щастю людей. Також це були знаки величання новонародженого⁸⁶.

На основі аналізу звичаїв обрядового провідування породіллі, справляння хрестин та першого постригу немовляти можна зробити такі висновки:

1. Перше обрядове провідування породіллі було поширеним на всіх теренах Південно-Західного історико-етнографічного регіону. Цей звичай переслідував дві рівнозначні мети: 1) привітання породіллі з народженням малютка та сприяння її швидкому одужанню; 2) визнання появи на світ немовлятка. Щонайважливіше, провідування дому, де був новонароджений, відбувалося з власної ініціативи людей

(переважно жінок). Завдяки цьому будь-хто з членів громади мав право самостійно придивитися до дитяти, привітати його, а заодно і погоджувався на прийняття дитини до сільського колективу.

2. Ідея прилучення новонародженого до громади найбільш чітко виразилася у звичаї справляння гостини після його охрещення. Найкраще це засвідчують три моменти: звичай обдаровування маляти, споживання гостями ритуальних страв (каші, “баби” та іншого печива), що символізували новонародженого, та обряд продавання/купівлі “квіток”.

3. “Обряд квітки” був поширений на більшості теренів Поділля, Покуття, Волині, Холмщини. Вироблені букетики наділялися надприродною силою і мали сприяти багатодітності, здоров’ю, красі, щастю людей. Також це були знаки величання новонародженого.

THE MEAL IN NATAL RITUALISM OF UKRAINIANS IN THE SOUTH-WESTERN HISTORIC-ETHNOGRAPHICAL REGION (LATE XIX AND THE FIRST HALF OF XX CC.)

Nadiya BOYKO

Ivan Franko National University of L’viv, Department of Ethnology

This article tells about the importance of the meal in natal ritualism of Ukrainians. The article is based on the ethnographical and historical data. Under the term “meal” the author shows to main festive meals – “rodyny” and “khrestyny”, which were organized after the baby was born and christened.

Key words: Ukrainians in the South-Western Historic-Ethnographical Region, meal, baby, community.

¹ Шекерик-Доників П. Родини і хрестини на Гуцульщині. (В селі Головах і Краснолі, Косівського пов.) / Петро Шекерик-Доників // Матеріали до української етнольоґії. Львів, 1918. Т. XVIII. С. 110; Яцуржинский Хр. Поверья и обрядности родинь и крестинь / Хр. Яцуржинский // Киевская старина: Ежемесячный исторический журналъ. 1893. Т. XLII. С. 77; Борисенко В. К. Сімейні звичаї та обряди / В. К. Борисенко / Поділля: Історико-етнографічне дослідження. Київ, 1994. С. 213; Її ж. Обряди життєвого циклу людини / Валентина Борисенко // Холмщина і Підляшшя: Історико-етнографічне дослідження. Київ, 1997. С. 282; Kolberg O. Dzieła wszystkie / Oskar Kolberg. Wrocław; Poznań, 1962. Т. 29: Pokucie. Cz. I. S. 208; Bystroc J. Słowiańskie obrzki rodzinne. Obrzki związane z narodzeniem dziecka / Jan Bystroc. Kraków, 1916. S. 110.

² Борисенко В. К. Обряди життєвого циклу людини. С. 282.

³ Архів Львівського національного університету імені Івана Франка (далі – Архів ЛНУ ім. Івана Франка), ф. 119, оп. 17, спр. 179–Е, арк. 13.

⁴ Мушинка М. Південь: Духова культура / Микола Мушинка // Лемківщина: Земля – Люди – Історія – Культура. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1988. Т. II. С. 313.

⁵ Falkowski J. Ruynocno-wshodnie pogranicze Huculszczyzny / Jan Falkowski. Lwów, 1938. S. 72–73.

⁶ Гаврилюк Н. К. Картографирование явлений духовной культуры (по материалам родильной обрядности украинцев) / Н. К. Гаврилюк. Киев, 1981. С. 75.

⁷ Борисенко В. К. Обряди життєвого циклу людини. С. 282; Гаврилюк Н. К. Картографирование явлений духовной культуры... С. 84; Борисенко В. К. Сімейні звичаї та обряди. С. 213; Kolberg O.

Dzieia wszystkie. T. 29. Cz. I. S. 208; *Ejusdem*. Dzieia wszystkie / Oskar Kolberg. Wrociaw; Poznac, 1976. T. 56: Ruń Czerwona. Cz. I. S. 246.

⁸ *Гвоздевич С.* До питання етногенезису у родильній обрядовості українців (на матеріалі Карпатського регіону) / Стефанія Гвоздевич // Народознавчі Зошити. 2000. № 5. С. 838; *Купчанко Г.* Некоторыя историко-географическія сведенія о Буковине / Григорий Купчанко. Київ, 1875. С. 64.

⁹ Архів ЛНУ ім. Івана Франка, ф. 119, оп. 17, спр. 179–Е, арк. 8.

¹⁰ *Борисенко В. К.* Сімейні звичаї та обряди. С. 214; *Її ж.* Обряди життєвого циклу людини. С. 282; *Гвоздевич С.* До питання етногенезису... С. 838; *Її ж.* Родильні звичаї та обряди / Стефанія Гвоздевич // Лемківщина: Історико-етнографічне дослідження: У 2-х т. Львів, 2002. Т. 2: Духовна культура. С. 67; *Vystroc J.* Siowiacskie obrzkydki rodzinne. S. 110.

¹¹ *Гвоздевич С.* Родильні звичаї та обряди. С. 67; Архів ЛНУ ім. Івана Франка, ф. 119, оп. 17, спр. 278–Е, арк. 24.

¹² *Шекерик-Доників П.* Родини і хрестини... С. 104.

¹³ *Гаврилюк Н. К.* Картографирование явлений духовной культуры... С. 75; *Борисенко В. К.* Сімейні звичаї та обряди. С. 214; *Її ж.* Обряди життєвого циклу людини. С. 282; Архів ЛНУ ім. Івана Франка, ф. 119, оп. 17, спр. 278–Е, арк. 25.

¹⁴ *Шекерик-Доників П.* Родини і хрестини... С. 104; Архів ЛНУ ім. Івана Франка, ф. 119, оп. 17, спр. 179–Е, арк. 8.

¹⁵ *Kolberg O.* Dzieia wszystkie. T. 29. Cz. I. S. 208, 209.

¹⁶ *Борисенко В. К.* Сімейні звичаї та обряди. С. 214.

¹⁷ *Шекерик-Доників П.* Родини і хрестини... С. 104.

¹⁸ Архів ЛНУ ім. Івана Франка, ф. 119, оп. 17, спр. 179–Е, арк. 13.

¹⁹ *Борисенко В. К.* Обряди життєвого циклу людини. С. 282.

²⁰ *Борисенко В. К.* Сімейні звичаї та обряди. С. 214.

²¹ *Kolberg O.* Dzieia wszystkie. T. 29. Cz. I. S. 208.

²² Архів ЛНУ ім. Івана Франка, ф. 119, оп. 17, спр. 278–Е, арк. 24.

²³ *Falkowski J.* Ruynocno-wshodnie pogranicze Huculszczyzny. S. 72.

²⁴ *Мовна У.* Звичаї та обряди українських пасічників Карпат і Прикарпаття (друга половина ХІХ – початок ХХ століття) / Уляна Мовна. Львів, 2006. С. 106.

²⁵ *Гаврилюк Н. К.* Картографирование явлений духовной культуры... С. 83, 84.

²⁶ *Борисенко В. К.* Обряди життєвого циклу людини. С. 282; *Її ж.* Сімейні звичаї та обряди. С. 214.

²⁷ *Шекерик-Доників П.* Родини і хрестини... С. 104.

²⁸ *Kolberg O.* Dzieia wszystkie. T. 29. Cz. I. S. 209.

²⁹ *Купчанко Г.* Некоторыя историко-географическія сведенія ... С. 64.

³⁰ *Гаврилюк Н. К.* Картографирование явлений духовной культуры... С. 75.

³¹ *Борисенко В. К.* Сімейні звичаї та обряди. С. 214.

³² *Гаврилюк Н. К.* Картографирование явлений духовной культуры... С. 75.

³³ *Здоровега Н. І.* Народні звичаї та обряди // Бойківщина: Історико-етнографічне дослідження / Н. І. Здоровега. Київ, 1983. С. 240.

³⁴ *Гвоздевич С.* Родильні звичаї та обряди. С. 69; *Борисенко В. К., Кухаренко Т. И., Росинская З. Ф.* Семейные обычаи и обряды / В. К. Борисенко, Т. И. Кухаренко, З. Ф. Росинская // Общественный, семейный быт и духовная культура населения Полесья. Минск, 1987. С. 158.

³⁵ *Борисенко В. К., Кухаренко Т. И., Росинская З. Ф.* Семейные обычаи и обряды. С. 283; Архів ЛНУ ім. Івана Франка, ф. 119, оп. 17, спр. 179–Е, арк. 7, 43; Спр. 278–Е, арк. 2, 25; *Гвоздевич С.* Родильні звичаї та обряди. С. 69; *Мушинка М.* Південь... С. 313.

³⁶ *Онищук А.* З народного життя Гуцулів / Антін Онищук // Матеріали до української етнольо'її. Львів, 1912. Т. XV. С. 100; *Шекерик-Доників П.* Родини і хрестини... С. 105; *Шухевич В.* Гуцульщина: Вид. 2-е / Володимир Шухевич. Верховина, 1999. Ч. 3. С. 14.

³⁷ *Гвоздевич С.* До питання етногенезису... С. 840; *Її ж.* Родильні звичаї та обряди. С. 70.

- ³⁸ Архів ЛНУ ім. Івана Франка, ф. 119, оп. 17, спр. 244–Е, арк. 9; *Шухевич В.* Гуцульщина. Ч. 3. С. 16; *Гвоздевич С.* Родильні звичаї та обряди. С. 70; *Йі ж.* До питання етногенезису... С. 840
Сивицький М. Північ: Духовна культура / Микола Сивицький // Лемківщина: Земля – Люди – Історія – Культура. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1988. Т. II. С. 135; *Мушинка М.* Південь... С. 314; *Кожоляно Г.* Етнографія Буковини / Георгій Кожоляно. Чернівці, 2001. Т. 2. С. 65.
- ³⁹ *Мушинка М.* Південь... С. 314; *Сивицький М.* Північ... С. 135.
- ⁴⁰ *Шекерик-Доників П.* Родини і хрестини... С. 118; *Шухевич В.* Гуцульщина. Ч. 3. С. 16.
- ⁴¹ Архів ЛНУ ім. Івана Франка, ф. 119, оп. 17, спр. 244–Е, арк. 21.
- ⁴² Там само. Арк. 9.
- ⁴³ Там само. Арк. 41.
- ⁴⁴ Там само. Арк. 40, 54; *Гвоздевич С.* Родильні звичаї та обряди... С. 69; *Сивицький М.* Північ... С. 135.
- ⁴⁵ Архів ЛНУ ім. Івана Франка, ф. 119, оп. 17, спр. 244–Е, арк. 40.
- ⁴⁶ *Боряк О.* Баба-бранка: міфологія і практика / Олена Боряк // Матеріали до української етнології: Збірник наукових праць. Щорічник. Київ, 2002. Вип. 2 (5). С. 42; *Шекерик-Доників П.* Родини і хрестини... С. 111.
- ⁴⁷ Архів ЛНУ ім. Івана Франка, ф. 119, оп. 17, спр. 179–Е, арк. 7.
- ⁴⁸ *Борисенко В. К.* Сімейні звичаї та обряди. С. 215.
- ⁴⁹ *Kolberg O.* Dzieia wszystkie. T. 29. Cz. I. S. 209, 213.
- ⁵⁰ *Шухевич В.* Гуцульщина. Ч. 3. С. 15; *Шекерик-Доників П.* Родини і хрестини... С. 111; *Чичула А.* Народна пожива в Дрогобицькому повіті. Зап[исала] у Вороблевичах... / Анна Чичула // Матеріали до української етнології. Львів, 1918. Т. XVIII. С. 18.
- ⁵¹ *Мушинка М.* Південь... С. 314.
- ⁵² *Шекерик-Доників П.* Родини і хрестини... С. 111.
- ⁵³ *Борисенко В. К.* Сімейні звичаї та обряди. С. 215.
- ⁵⁴ *Kolberg O.* Dzieia wszystkie. T. 29. Cz. I. S. 212.
- ⁵⁵ *Борисенко В. К.* Сімейні звичаї та обряди. С. 215; *Kolberg O.* Dzieia wszystkie. T. 29. Cz. I. S. 212.
- ⁵⁶ *Тороньській А. И.* Русини-Лемки / А. И. Тороньській // Зоря Галицкая jako Альбумъ на годъ 1860. Львів, [1860]. С. 414.
- ⁵⁷ *Goikbiowski J.* Lud polski: Jego zwyczaje, zabobony / Lukasz Goikbiowski. Lwyw, 1884. T. I. S. 65.
- ⁵⁸ *Маєрчик М.* Міжреальні паралелі в обрядах родинного циклу / Марія Маєрчик // Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат: У 4-х т. Львів, 2006. Т. II: Етнологія та мистецтвознавство. С. 564.
- ⁵⁹ *Мушинка М.* Південь... С. 314; *Шекерик-Доників П.* Родини і хрестини... С. 111; *Маєрчик М.* Міжреальні паралелі. С. 564; Архів ЛНУ ім. Івана Франка, ф. 119, оп. 17, спр. 278–Е, арк. 5.
- ⁶⁰ *Борисенко В. К.* Обряди життєвого циклу людини. С. 284.
- ⁶¹ *Мушинка М.* Південь... С. 313.
- ⁶² *Шекерик-Доників П.* Родини і хрестини... С. 110; *Кононенко П.* Народна пожива у Скалатському повіті. Записав у Коршилівці... / Павло Кононенко // Матеріали до української етнології. Львів, 1918. Т. XVIII. С. 82.
- ⁶³ *Kolberg O.* Dzieia wszystkie. T. 29. Cz. I. S. 210.
- ⁶⁴ Архів ЛНУ ім. Івана Франка, ф. 119, оп. 17, спр. 278-Е, арк. 2, 15, 17, 58, 73.
- ⁶⁵ Там само. Спр. 244–Е, арк. 34, 40, 54.
- ⁶⁶ Там само. Арк. 21.
- ⁶⁷ *Гаврилюк Н. К.* Картографирование явлений духовной культуры... С. 142–147.
- ⁶⁸ Там само. С. 142.
- ⁶⁹ Архів ЛНУ ім. Івана Франка, ф. 119, оп. 17, спр. 244-Е, арк. 22.
- ⁷⁰ Там само. Арк. 4; *Гаврилюк Н. К.* Картографирование явлений духовной культуры... С. 142.

- ⁷¹ Етимологічний словник української мови: У 7-и т. Київ, 1982. Т. 1: А–Г. С. 103.
- ⁷² Грінченко Б. Словарь української мови: У 4-х т. / Репринт вид. за 1907–1909 рр. / Борис Грінченко. Київ, 1996. Т. 1: А–Ж. С. 13.
- ⁷³ Боряк О. Баба-повитуха: аналіз семантичної структури лексеми / Олена Боряк // Проблеми українського термінологічного словникарства в мистецтвознавстві й етнології: Науковий збірник пам'яті Миколи Трохименка / За ред. М. Селівачова. Київ, 2002. Т. 1 С. 232.
- ⁷⁴ Архів ЛНУ ім. Івана Франка, ф. 119, оп. 17, спр. 244–Е, арк. 54.
- ⁷⁵ *Bystroc J.* Siowiacskie obrzky rodzinne. S. 115.
- ⁷⁶ Гаврилюк Н. К. Картографирование явлений духовной культуры... С. 149; Боряк О. Баба-бранка... С. 42.
- ⁷⁷ Яциуржинський Хр. Поверья и обрядности родинь... С. 79; Гаврилюк Н. К. Картографирование явлений духовной культуры... С. 146; Борисенко В. К. Сімейні звичаї та обряди. С. 215; Її ж. Обряди життєвого циклу людини. С. 284; Kolberg O. Dzieia wszystkie. Т. 29. Cz. I. S. 212.
- ⁷⁸ Архів ЛНУ ім. Івана Франка, ф. 119, оп. 17, спр. 179–Е, арк. 7.
- ⁷⁹ Там само. Арк. 46.
- ⁸⁰ Там само. Арк. 25.
- ⁸¹ Там само. Арк. 7, 16, 25, 46, 116.
- ⁸² Гаврилюк Н. К. Картографирование явлений духовной культуры... С. 153; Борисенко В. К. Сімейні звичаї та обряди. С. 215.
- ⁸³ Борисенко В. К. Сімейні звичаї та обряди. С. 215.
- ⁸⁴ Гаврилюк Н. К. Картографирование явлений духовной культуры... С. 153, 154.
- ⁸⁵ *Bystroc J.* Siowiacskie obrzky rodzinne. S. 118.
- ⁸⁶ Гаврилюк Н. К. Картографирование явлений духовной культуры... С. 167, 168.